

Особливості місця розкрадання. Місце вчинення злочинів певного виду є важливим елементом їх криміналістичної характеристики. Місце злочину — це місце вчинення злочинних діянь і залишених ним слідів (джерел доказів). В цьому відношенні розкрадання майна в сфері підприємництва має деякі особливості. По-перше, сліди розкрадання знаходяться як в місці перебування потерпілого, так і в місці перебування підприємця-злочинця, а також банківських установ, через які проводились розрахунки, органів державної влади, що реєстрували суб'єкта підприємницької діяльності чи видавали певні дозволи. Звичайно це можуть бути різні регіони України і окремих країн СНД. По-друге, розкрадання майна в сфері підприємництва є, як правило, злочинами багатоепізодними, кожний з яких може бути вчиненим в окремому регіоні.

Названі обставини обумовлюють необхідність проведення великої кількості слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, іноді одночасно в кількох регіонах, що істотно впливає на організацію розслідування по кримінальних справах цієї категорії.

Наявність нових тенденцій в механізмі вчинення економічних злочинів потребує адекватного реагування в галузі підготовки кадрів для правоохоронних органів та підвищення їх кваліфікації. Практичні заходи в цьому напрямку можуть бути пов'язані з внесенням відповідних змін в навчальні програми дисциплін, розробкою спеціалізованих навчальних курсів для окремих категорій студентів, курсантів та слухачів юридичних навчальних закладів¹.

С. ВЕЛИКАНОВ (НЮА України)

ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ СИТУАЦІЙ У ВДОСКОНАЛЕННІ МЕТОДИК РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Ситуаційний підхід до методик розслідування злочинів уявляється одним з важливих напрямків наукових криміналістичних досліджень. В цій проблемі чітко простежується практичний аспект, бо сам процес розслідування злочинів є діяльністю, що складається з різноманітних та багаточисленних, мінливих та таких, що трансформуються, слідчих ситуацій, тобто сукупності умов та обставин, що складаються на різних стадіях розслідування, окремих його відрізках часу.

¹ В Університеті внутрішніх справ на юридичному (слідчо-криміналістичному) факультеті та факультеті підвищення кваліфікації для слідчих з 1995 р. читається спеціальний курс з криміналістики «Розслідування розкрадань майна та пов'язаних з ними злочинів в сфері підприємництва».

Проблема наукової розробки слідчих ситуацій та практичне застосування її результатів значною мірою стосується методики розслідування економічних злочинів, особливо таких, що вчиняються організованими злочинними групами.

Для вивчення сучасного стану та перспектив розвитку наукового напрямку, що розглядається, необхідно чітко визначити сутність та поняття цього предмета дослідження, яке міцно пов'язане з проблемою криміналістичної характеристики злочинів, закономірностями виникнення інформації про злочин, загальними засадами організації й планування розслідування.

Проблема визначення сутності слідчої ситуації пов'язана з встановленням її місця в системі криміналістики. Враховуючи теперішній, так би мовити, «проміжний» стан слідчої ситуації між криміналістичною методикою та криміналістичною тактикою, спроби віднести слідчу ситуацію до того чи іншого розділу криміналістики на основі штучно створених внутрішніх ознак виявилися недостатньо продуктивними. У зв'язку з цим одним з головних шляхів дослідження цього питання стає використання досягнень різних наукових галузей. Так, прогрес і поліпшення у розв'язанні завдань у розділі криміналістики — судовій експертизі було досягнуто завдяки використанню наукових рекомендацій математики, логіки, психології, кібернетики та інших наук. Дослідження проблеми слідчих ситуацій також пов'язане з використанням даних психології та точних наук: теорії ігор, семіотики, кібернетики.

Лише проаналізувавши зміст та поняття ситуації у різних науках, можна прийняти науково обгрунтоване рішення про сутність та поняття слідчої ситуації в криміналістиці. Що ж до практичного аспекту дослідження, то вирішення цього завдання можливо лише на базі вивчення репрезентативного масиву кримінальних справ шляхом простеження динаміки виникнення, трансформації, припинення слідчих ситуацій.

В результаті проведених в останні роки досліджень в різних галузях знань здобуті вельми важливі дані відносно ситуаційного підходу до вирішення прикладних завдань. Сукупність таких даних необхідно використовувати як теоретичну базу для криміналістичних розробок.

Необхідно підкреслити, що в даному разі має місце не механічне пристосування ідей, а творче їх використання з урахуванням особливості сфери їх застосування.

В науці психології ситуація розглядається як система зовнішніх по відношенню до суб'єкта умов, що ініціюють і стають посередниками його активності. Зовнішні умови — це чинники простору, часу, функціональні властивості, а також стан самого суб'єкта в попередній момент часу. Загальна теорія психології потребує включення в ситуацію також і визначе-

них вимог і правил, які складаються і відпрацьовуються в системі «суб'єкт — зовнішній світ». Визначення ситуації в психології особливо цінне з тієї причини, що розвиток і зміна ситуацій розглядаються як процес, включають до себе тактичний і методичний аспекти розвитку суб'єкта. У зв'язку з цим слід звернутися до одного з визначень слідчої ситуації, що розглядається як сукупність умов, в яких в даний момент відбувається розслідування, — обстановки, в якій протікає процес доказування.

Теорія ігор як науковий напрямок визначає ситуацію як підсумок вибору кожною з «коаліцій дій» деякої своєї стратегії (під «коаліцією дій» слід розуміти суб'єкта, який під впливом конкретних правил обирає можливі акти поведінки в тактичному і стратегічному аспектах). Ситуація з точки зору теорії ігор являє собою взаємодію суб'єктів, що склалася. Особливо цінно це для криміналістичного визначення слідчої ситуації, оскільки теорія ігор відображує функціональний бік діяльності — протиборство сторін, змагальний характер в прагненні володіти необхідною інформацією.

Здається цікавим визначення ситуації в іншому науковому напрямку — семіотиці (науці про знаки). Існують ситуації, в тому числі й слідчі, що мають визначену внутрішню структуру. Якщо елементи такої структури позначити, то можна занотувати ситуацію у вигляді символів (знаків), таким чином отримавши знакову ситуацію — сукупність умов і деякого об'єкта. Евристична цінність семіотики відображується в можливості знайти знаковий характер різноманітних ситуацій. В завданнях управління складними системами (такими, як розслідування) важливу роль грає створення мови, що дозволить відобразити клас можливих ситуацій, включаючи й прийняття рішень. У наукових публікаціях звертається особлива увага на можливість ситуативного управління складними системами. Уявлення семіотики про ситуації дає можливість систематизувати й по-новому побачити в криміналістиці відносини між структурою ситуації, законами її розвитку й безпосередньо ситуацією.

Разом із загальною теорією кібернетики отримують розвиток окремі теорії, до яких належить криміналістична кібернетика. В наукових працях, присвячених питанням використання досягнень кібернетики в розслідуванні злочинів, багато уваги приділяється ролі слідчої ситуації. Конкретна слідча ситуація обумовлює основні напрямки розслідування, особливо ті слідчі версії, які вона породжує й перевірка яких потребує проведення суто визначених слідчих чи оперативно-розшукових дій, що знову приводить до типізації операцій по виявленню, дослідженню та використанню криміналістичної інфор-

мації. Це дає можливість застосувати до тактики й методики розслідування злочинів положення про те, що в будь-якій кібернетичній системі різноманітні операції з інформацією здійснюються згідно алгоритмам, що задають системі, або завчасно створюються нею в процесі функціонування. Заслужує на увагу й думка фахівців в галузі криміналістичної кібернетики про те, що відкриваються можливості створювати локальні інформаційні системи на зразок «ЕСМ — слідчий», які дозволять реалізувати ідею про алгоритмізацію процесу розслідування окремих видів злочинів. Використовуючи їх і ту інформацію, що характеризуватиме конкретну слідчу ситуацію, можливим стане й побудова окремих методик розслідування, реалізація яких здійснюватиметься автоматизованою криміналістичною інформаційною системою.

Викладене дозволяє підкреслити, що ситуаційний підхід в різних наукових напрямках має загальну методологічну базу; в зв'язку з чим, користуючись методом порівняльного аналізу досягнень різних наук в галузі теорії ситуації, можна цілеспрямовано дослідити аналогічну проблему в криміналістиці.

В. ПЧОЛКІН, доц., нач. кафедри спец. дисциплін
Ін-ту перепідготовки та підвищення кваліфікації
слідчих і дізнавачів

ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У БОРЬБІ З ЕКОНОМІЧНИМИ ЗЛОЧИНАМИ

У боротьбі з економічними злочинами особливу актуальність являють проблеми оперативно-розшукової діяльності. Це пояснюється змінами чинників, що визначають динаміку, структуру та характеристику економічних злочинів, недоліками в їх класифікації, а також розмежуванням компетенції різних суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, що здійснюють боротьбу з цим видом злочинів.

У зв'язку з сучасними реформами виникли нові криміногенні чинники, що створюють умови для вчинення економічних злочинів. Саме тому далеко не в усіх галузях діяльності Державної служби по боротьбі з економічною злочинністю знайшли своє місце чинники своєчасного реагування щодо нових напрямків злочинних дій, таких як кредитно-грошові, зовнішньоторговельні, приватизаційні, а також нові форми посягань на державну власність (розкрадання, протиправна передача у приватну власність та ін.).

З оглядом на це особливу увагу повинно приділяти діяльності підприємств харчової промисловості, де процеси розкрадання тонко вуюлюються розробками нових технологій